

Khomeini: kracht op afstand?

Over de invloed van traditionele organisatienetwerken op Khomeini's
leidende rol tijdens zijn ballingschap

Nathalie Steurrijs

Email-adres: n.m.c.steurrijs@students.uu.nl

Studentnummer: 3723186

Onderzoeksseminar III

Docent: L. Behrisch

Aantal woorden: 9.948

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. De organisaties in Iran voor Khomeini's ballingschap	8
1.1 De traditionele invloed van de geestelijkheid	8
1.2 De Bazaar	10
1.3 Oppositie uit andere hoek	11
2. De aanloop naar de revolutie	13
2.1 De dood van Borujerdi en Khomeini's organisatie	13
2.2 De 'Witte Revolutie' en Khomeini's ballingschap	15
2.3 Oplopende spanningen in de jaren 1970	17
3. De ontwikkelingen tijdens de revolutie	22
3.1 Groeiende oppositie en escalatie	22
3.2 Het begin van de demonstraties en Khomeini als leider	24
3.3 Het einde van de Sjah en de terugkeer van Khomeini	26
Conclusie	29
Literatuurlijst	31

Inleiding

*I thank the various classes of the nation for the feelings they have expressed toward me. The debt of gratitude I owe to the Iranian people weighs heavily upon my shoulders, and I can in no way repay it.*¹

Deze woorden sprak Ayatollah Ruhollah Musawi Khomeini op 1 februari 1979, toen hij voor het eerst in meer dan veertien jaar weer in staat was voet op Iraanse bodem te zetten. Tijdens het laatste jaar van zijn afwezigheid was Mohammed Reza, de Sjah, afgezet, had zich een revolutie voltrokken en was het land op zoek naar een nieuwe vorm van regeren. Ondanks zijn ballingschap wist Khomeini kort na zijn aankomst in Teheran de verschillende groepen in de samenleving achter zich te krijgen en de Islamitische Republiek uit te roepen. Dat dit lukte is op zijn zachtst gezegd opmerkelijk te noemen, niet in het minst omdat de Iraanse samenleving door zo'n turbulente periode was gegaan. Ook is opvallend dat de burgers van Iran zich al tijdens zijn afwezigheid verenigden onder zijn leiding. Zijn boodschap bereikte Iran dus zelfs van grote afstand. In het korte bestek van dit paper zal getracht worden te achterhalen hoe het mogelijk was voor Khomeini om op afstand de verschillende groepen en fracties die bestonden binnen de Iraanse samenleving onder zijn leiding te verenigen.

Khomeini was niet de enige revolutionaire leider die in de loop van zijn 'carrière' een tijd in ballingschap heeft gezeten. Zo woonde Lenin voor de Oktoberrevolutie in Rusland een paar maanden gedwongen in Finland. Beiden moesten hierdoor de aanloop naar de revolutie waarin hun organisatie de macht overnam op afstand volgen. Communicatie- en organisatienetwerken waren daarom cruciaal. Het grote verschil tussen Lenin en Khomeini is dat Khomeini ontzettend lang in ballingschap moest leven. Toen Lenin moest vertrekken was zijn organisatie al opgebouwd en had hij een achterban waaraan hij op afstand leiding kon geven.² Bij Khomeini was dit, zoals later in dit paper duidelijk zal worden niet het geval. Zijn eigen organisatie moest zich verder ontwikkelen terwijl hij al op afstand zat. Mede daarom is de periode tijdens Khomeini's ballingschap zo interessant. Omdat hij als sterke leider ver weg was en geen directe invloed kon uitoefenen moest zijn organisatie zich op eigen initiatief ontwikkelen. De manier waarop dit gebeurde geeft inzicht in de traditionele organisatievormen binnen Iran.

---

¹ R. Khomeini, (transl. H. Algar), *Islam and revolution: writings and declarations of Imam Khomeini* (Berkeley 1981) 252.

² A. Wade, *The Russian Revolution, 1917* (Cambridge 2005) 222-225.

De vraag naar de invloed die Khomeini op afstand kon uitoefenen past in het bredere wetenschappelijke debat over de Iraanse Revolutie, dat al tijdens het verloop van deze revolutie op gang kwam. Theda Skocpol, een van de historici die zich bezig houden met het bestuderen en vergelijken van revoluties, kwam tijdens de Iraanse Revolutie aanvankelijk tot de schokkende conclusie dat het verloop hiervan niet in haar algemene beeld van het verloop van revoluties paste. Bij het bestuderen van revoluties was, en is nog steeds, de belangrijkste vraag hoe revoluties tot stand komen en verlopen. De twee uitersten van dit debat worden gevormd door de structuralistische en culturalistische opvattingen.

In de structuralistische school ontstond lichte paniek bij het zien van het verloop van de Iraanse Revolutie. Skocpol maakt dan ook deel uit van deze school. Zij had in haar boek *States and Social Revolutions* beschreven dat ‘*social revolutions*’ het gevolg zijn van structurele oorzaken binnen en buiten de samenleving. Zij haalde de quote van Wendell Phillips aan: “*Revolutions are not made, they come.*”³ Toch moest zij bij het zien van de enorme massademonstraties toegeven dat het er op het eerste gezicht op leek dat de Iraanse Revolutie wel ‘gemaakt’ was.⁴ Men kan zeggen dat een revolutie ‘gemaakt’ is wanneer er sprake is van weloverwogen intenties bij een groot deel van de deelnemers aan deze revolutie, de demonstraties en het eventuele revolutionaire geweld. Deze intenties zien niet op het omver werpen van het bestaande regime, maar geven een plan aan voor het regime dat na de revolutie tot stand moet komen. Met andere woorden, al voordat de revolutie begonnen is hebben de uiteindelijke deelnemers hieraan de intentie om de revolutie te laten plaatsvinden en op een bepaalde manier te laten verlopen.

Skocpol stelt echter dat schijn bedriegt. De Iraanse Revolutie kwam volgens haar niet tot stand door een bewuste gezamenlijke intentie een Islamitisch regime te creëren die door (het grootste deel van) de deelnemers gedeeld werd. De revolutie was enkel mogelijk door een set culturele normen en organisatievormen die sterk ingebed waren in de Iraanse samenleving. Het hart hiervan werd gevormd door de Bazaar en de sociale wereld die daaromheen ontstaan was. Er was tijdens de revolutie ongekende participatie vanuit de bevolking, maar dit was volgens haar enkel mogelijk omdat een cultuur waarin het toegestaan was om de autoriteit uit te dagen, evenals politiek relevante communicatie netwerken al in de samenleving aanwezig waren. Echter dit maakt volgens haar op zichzelf nog geen revolutie: daarvoor is ook een kwetsbare staat nodig.⁵ Hieruit blijkt dat Skocpol

---

³ T. Skocpol, *States and Social Revolutions: a comparative analysis of France, Russia and China* (Cambridge 1979) 17.

⁴ T. Skocpol, ‘Rentier State and Shi’a Islam in the Iranian Revolution’, *Theory and Society* Vol. 11, No. 3 (1982) 265-283, 266-267.

⁵ Skocpol, ‘Rentier State and Shi’a Islam in the Iranian Revolution’, 275.

wel meer ruimte toekent aan culturele factoren dan in haar publicaties voor de Iraanse Revolutie het geval was, maar opvallend is dat ze nog steeds weinig tot geen waarde hecht aan de ideeën en invloed van individuele personen. Zij stelt dat bepaalde culturele invloeden gezien moeten worden als structurele factoren.

Dit werkt zij later verder uit in haar boek *Social revolutions in the modern world*, als reactie op een bijdrage van William Sewell Jr. aan dat boek.⁶ Sewell is evenals Skocpol een aanhanger van de structuralistische school, maar hij is van mening dat er meer aandacht dient te worden geschonken aan de rol die ideologie kan spelen tijdens het ontstaan en verloop van een revolutie. Hij stelt dat ideologie op gelijke voet met de staat, verschillende klassen en internationale structuren beschouwd dient te worden als een anonieme, collectieve structurele factor.⁷ Dit brengt met zich mee dat hij één ideologie tijdens een bepaalde revolutie overheersend acht. De gedragingen van de individuen tijdens deze revolutie zijn, ook al waren zij zich hier op het moment van de voltrekking van de revolutie niet van bewust, beïnvloed en gevormd door deze ideologie. Skocpol is het hier niet mee eens. Zij is van mening dat de term ‘ideologie’ niet gebruikt dient te worden voor anonieme structuren, maar slechts voor systemen van ideeën die bewust zijn bedacht en gebruikt door te identificeren politieke actoren. Wel stelt ze ook in deze publicatie dat culturele invloeden weldegelijk tot de structurele factoren behoren, maar dan in de zin van culturele discourses. Ze beschrijft dat binnen een samenleving meerdere culturele discourses kunnen bestaan. Deze beïnvloeden de gedragspatronen van groepen binnen deze samenleving, ook onbewust. Echter, deze discourses worden op hun beurt ook weer beïnvloed en gebruikt door de sociale en politieke situatie waar de groepen zich in bevinden.⁸ Hier past ook haar eerdere standpunt van de invloed van de cultureel-beïnvloedde organisatiestructuren in Iran in. Het traditioneel-religieuze discours is een van de discourses die zich binnen de Iraanse samenleving hebben ontwikkeld.

Aan het andere uiterste van het wetenschappelijke debat omtrent het ontstaan en verloop van revoluties staat de culturalistische opvatting. Deze heeft zich ontwikkeld in een reactie op de structuralistische publicaties. Tot de culturalistische school behoort onder andere Eric Selbin. Hij is van mening dat hetgeen wat een revolutie onderscheid van een ‘gewone’ opstand culturele factoren zijn. Deze ziet hij, in tegenstelling tot de zojuist besproken Skocpol en Sewell, niet als anoniem en onbewust. Zij zijn volgens Selbin het gevolg van bewuste keuzes die de deelnemers aan de revolutie

---

⁶ T. Skocpol (ed.), *Social Revolutions in the modern world* (Cambridge 1994).

⁷ W.H. Sewell, ‘Ideologies and social revolutions. Reflections on the French case’, in: T. Skocpol (ed.), *Social revolutions in the modern world* (Cambridge 1994) 169-197, 172-173.

⁸ T. Skocpol, ‘Cultural idioms and political ideologies in the revolutionary reconstruction of state power. A rejoinder to Sewell’, in: T. Skocpol (ed.), *Social revolutions in the modern world* (Cambridge 1994) 199-209, 204.

maken. Het belangrijkste hierbij zijn de aangehangen ideologie, die zich volgens hem uit in een bewuste bedoeling een revolutie te creëren en het beeld van de samenleving zoals deze zou moeten worden, en de gevolgde leider. Selbin is van mening dat de deelnemers aan de revolutie de keuze voor de leider bewust maken vanwege de kwaliteiten en ideeën van deze persoon.⁹

Dit paper beoogt een bijdrage te leveren aan het debat tussen de structuralisten en culturalisten. Het standpunt van Skocpol dat de Iraanse revolutie grotendeels gevormd werd door traditionele organisatievormen, verbonden met het traditioneel-religieuze discours is het uitgangspunt. Het onderzoek is gefocust op ontwikkeling van deze traditionele organisaties, die al jarenlang bestonden in Iran, tijdens de ballingschap van Khomeini en de rol die zij vervolgens speelden tijdens de revolutie. De nadruk ligt op de vraag of er in deze traditionele communicatie- en organisatiestructuren werkelijk een antwoord gevonden kan worden voor de opkomst van Khomeini als leider, zoals Skocpol stelt. In het korte bestek van dit paper is het echter slechts mogelijk om een kleine bijdrage te leveren aan het antwoord op deze vraag. De kernvraag van dit paper is dan ook beperkter en luidt als volgt: hoe slaagden Khomeini en zijn organisatie er tijdens zijn ballingschap in de verschillende fracties binnen de Iraanse samenleving achter hem en zijn visie te krijgen? Hierbij zal slechts aandacht worden besteed aan de communicatie- en organisatiestructuren en vrijwel niet aan de inhoud van Khomeini's ideeën.

Om deze vraag te beantwoorden wordt eerst gekeken naar de bestaande organisaties in de Iraanse samenleving voor Khomeini's ballingschap. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van deze organisaties in de aanloop naar de revolutie en hun verhouding tot elkaar. Hierbij zal ook worden beschreven hoe Khomeini verbannen werd en hoe hierna de communicatie met Khomeini verliep. Tot slot wordt onderzocht welke ontwikkelingen de organisaties doormaakten tijdens de revolutie en hoe Khomeini de leiding kreeg.

Een groot probleem bij het onderzoek naar de organisatiestructuren in Iran voor de revolutie is een gebrek aan informatie, omdat deze organisaties vrijwel altijd ondergronds opereerden. De meest betrouwbare bronnen zijn veelal niet vertaald en dus in Farsi.¹⁰ Daarom is bij het schrijven van dit paper vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van secundaire bronnen, die wel direct steunen op het primaire bronmateriaal. De meeste van deze secundaire bronnen bieden een beschrijving van de

---

⁹ E. Selbin, 'Revolution in the real world. Bringing agency back in', in: J. Foran (ed.), *Theorizing revolutions* (Londen 1997) 123-136.

¹⁰ C. Vakili-Zad, 'Organization, Leadership and Revolution. Religiously-Oriented Opposition in the Iranian Revolution of 1978-1979', *Conflict Quarterly* Spring (1990), 5-25, 10.

gebeurtenissen voorafgaand en tijdens de revolutie, waarbij geen standpunt wordt ingenomen in het wetenschappelijk debat tussen structuralisten en culturalisten. In deze bronnen wordt dan ook zowel gefocust op Khomeini's gedachtegoed als zijn organisatie.¹¹ Recent is het boek *A critical introduction to Khomeini* verschenen waarin verschillende papers gebundeld zijn. Mojatba Mahdavi haalt in zijn paper wel het structuralist-culturalist debat aan. Hij concludeert echter dat zowel het bestaan van traditionele organisaties als Khomeini's leiderschap van belang waren en blijft dus ook weer in het midden.¹²

---

¹¹ E. Abrahamian, *A History of modern Iran* (Cambridge 2008), V. Martin, *Creating an Islamic State. Khomeini and the Making of a New Iran* (Londen 2000), D. Elton, *The history of Iran* (Santa Barbara 2012), N. Keddie, *Roots of Revolution. An interpretive history of modern Iran* (New Haven 1981).

¹² M. Mahdavi, 'The Rise of Khomeinism. Problematising the Politics of Resistance in Pre-Revolutionary Iran.', in: A. Adib-Mohaddam (ed.), *A critical introduction to Khomeini* (Cambridge 2014), 43-68, 65-68.

1. De organisaties in Iran voor Khomeini's ballingschap

Om een beeld te krijgen van de ontwikkelingen binnen de verschillende organisatiestructuren in Iran tijdens Khomeini's ballingschap is het van belang om in kaart te brengen hoe deze er voor die tijd uitzagen. Hierbij wordt niet alleen aandacht besteed aan de vorm die deze organisaties van oudsher hadden, maar ook aan de ontwikkelingen in de jaren voor Khomeini's ballingschap, met name de jaren 1950. Deze jaren zijn van groot belang omdat aan het eind van de jaren 1950, begin jaren 1960 een breuk zichtbaar is in de politieke participatie van de traditionele middenklassen (de *ulama* en de bazaars). Dit hoofdstuk zal de achtergrond van deze middenklassen en de overige oppositie binnen de Iraanse samenleving schetsen, waarna in het volgende hoofdstuk verder wordt ingegaan op de genoemde breuk en Khomeini's ballingschap.

1.1 De traditionele invloed van de geestelijkheid

De *ulama* (Islamitische geestelijkheid) heeft in de geschiedenis van Iran altijd een belangrijke plaats in genomen. De positie en rol van de *ulama* waren mede het gevolg van het feit dat Iran lange tijd een pre-industriële samenleving was. Deze samenleving werd gedomineerd door een kleine machtige elite die de belangrijkste functies onder controle had. Deze functies, zowel de politieke, economische als religieuze, werden ingevuld door personen uit invloedrijke families. De macht van deze families kon eeuwenlang voortduren. Dit had tot gevolg dat de verschillende pijlers van macht, de politiek, economie en religie, nauw met elkaar verbonden waren. Hier kwam bij dat religie van oudsher de legitimatie vormde voor macht en dus ook voor de regering. Dit had tot gevolg dat de religieuze normen en waarden altijd van groot belang zijn geweest voor de politieke structuur in Iran. Ook in wetgeving was dit duidelijk zichtbaar: het grootste deel van de formele wettelijke structuur werd gevormd door de religie.¹³ De geleerde *ulama* had een grote rol in de uitleg en interpretatie van Islamitische wetgeving en kon daardoor invloed uitoefenen.

Vanaf ongeveer 1947 stond Groot Ayatollah *Seyyed Hossein Borujerdi* als *marja'-i mutlaq-i taqlid* (de opperste leider) aan het hoofd van de Shi'itische geestelijkheid in Qum. Qum was de belangrijkste stad voor de geestelijkheid in Iran. Hier waren de belangrijkste seminaries en werden de nieuwe Ayatollahs opgeleid. Borujerdi staat bekend als een rustig man die zich zo min mogelijk bemoeide met de politiek. Hij verbood de andere *ulama* zich bezig te houden met politieke zaken en vrijwel iedereen volgde hem hierin. Khomeini werkte nauw samen met Borujerdi en was nog niet

---

¹³ W.M. Floor, 'The Revolutionary Character of the Ulama: Wishful Thinking or Reality?', in: N. Keddie (ed.), *Religion and politics in Iran* (New Haven 1983) 73-100, 73-74.

zichtbaar op het politieke toneel.¹⁴ Deze terughoudende opstelling van de geestelijkheid vond weerklank bij de Iraanse bevolking. Dit had voornamelijk te maken met het politieke klimaat in het land tijdens de jaren 1950. Het overgrote deel van de bevolking was niet gemobiliseerd, noch op politiek noch op sociaal gebied. Hoewel de Sjah druk bezig was, met buitenlandse hulp, het land te moderniseren en te industrialiseren was dit voor de meeste mensen nog niet direct te merken. Hun leven ging op de traditionele voet verder. De sociale groepen die wel door het proces van modernisering geraakt werden, zoals de studenten en de nieuwe middenklasse, steunden de Sjah. Als zij zich al aansloten bij een bepaalde oppositiegroep dan was dat een van de niet-religieuze organisaties die later in dit hoofdstuk besproken zullen worden.¹⁵

Hoewel Borujerdi tegen politieke invloed van *ulama* was, is zijn tijd als *marja* niet zonder voordelen voor de latere politiek georiënteerde geestelijken geweest. Een groot deel van het netwerk van organisaties dat deze latere geestelijken gebruikten, is namelijk onder zijn leiding tot stand gekomen.¹⁶ Borujerdi versterkte Qum als het centrum van de religieuze organisatie. De banden met de gebieden buiten Qum werden onderhouden door reizende studenten van de seminaries. Deze reizen hadden zowel positieve invloed op de organisatie van de geestelijkheid als op de Iraanse bevolking. Wanneer de studenten naar de provincies gingen kwamen zij terug met donaties van de lokale moskeeën. Op die manier bleef de financiering van de religieuze centra in stand. Ook werden de studenten op deze manier getraind in het mobiliseren van hun achterban en werden connecties persoonlijker. De connecties werden ook versterkt doordat de Iraanse bevolking hun grieven en problemen kon uiten naar de studenten. Deze namen dit mee waardoor enerzijds de Iraanse bevolking het gevoel kreeg dat er naar ze geluisterd werd en anderzijds de geestelijkheid in Qum niet wereldvreemd raakte en wist wat er speelde bij hun achterban.¹⁷

Deze lokale moskeeën waarlangs de studenten reisden maakten deel uit van een enorm netwerk. Iedere moskee was van oudsher een onafhankelijk sociaal en politiek instituut dat werd gefinancierd door de eigen gemeenschap. Tussen al deze onafhankelijke moskeeën met ieder hun eigen gemeenschap bestonden echter communicatienetwerken. In de laatste levensjaren van Borujerdi, rond bestond dit netwerk uit ongeveer 80,000 verschillende lokale moskeeën en 200,000 *mullah*'s, religieuze functionarissen die betaald werden uit gemeenschapsgeld en daardoor economisch en cultureel onafhankelijk waren van het regime. Deze moskeeën waren verspreid door heel Iran, met

---

¹⁴ Martin, *Creating an Islamic State*, 53-54.

¹⁵ M. Zonis en D. Brumberg, *Khomeini, the Islamic Republic of Iran and the Arab World* (Cambridge 1987) 10-11.

¹⁶ A. Tabari, 'The Role of the Clergy in Modern Iranian Politics', in: N. Keddie (ed.), *Religion and politics in Iran* (New Haven 1983) 47-72, 66.

¹⁷ Martin, *Creating an Islamic State*, 59.

de grotere en belangrijkere in de steden.¹⁸ Hierdoor bestond lang voordat de strijd tussen het regime en de oppositie begon een nationaal netwerk waar de revolutionaire *ulama*, in het bijzonder Khomeini, gebruik van konden maken bij de organisatie en mobilisatie van hun achterban.

1.2 De Bazaar

Niet alleen de moskeeën speelden een belangrijke rol in het traditionele netwerk van de *ulama*. Ook de bazaars namen een onmisbare plaats in. Letterlijk vertaald zijn ‘bazaars’ de traditionele markten van de stad. Hier vond traditioneel gezien alle economische activiteit plaats en die vormden tot na de revolutie een belangrijk deel van de Iraanse economie. Wanneer over bazaars als steunpunt en bondgenoot van de *ulama* wordt gesproken, gaat het echter niet alleen om de winkeleigenaren, maar ook over de arbeiders van de bazaar –zoals verkopers, exporteurs en ambachtsslieden. Omdat de bazaars zo’n belangrijk onderdeel van de Iraanse economie waren, vormden de *ulama* en bazaars samen een heel sterk front. Niet alleen omdat zij samen zowel religieuze als economische functies vervulden, maar ook omdat het nationale netwerk van bazaars een aanvulling vormde op het hierboven genoemde netwerk van moskeeën. Ook binnen een stad waren de bazaars en moskeeën vaak sterk met elkaar verbonden. De *ulama* ontving een groot deel van haar inkomen uit religieuze belastingen en giften van de *bazaaris* (de winkeleigenaren en arbeiders van de bazaar). De belastingen en giften werden betaald vanwege religieuze, educatieve en politieke doeleinden. Dit zorgde ervoor dat de *ulama* veel invloed had binnen de bazaar en versterkte de banden tussen bazaar en moskee.¹⁹

Al sinds 1891 waren de *ulama* samen met de bazaars verantwoordelijk voor veel van de revolutionaire activiteit, zoals tijdens de Constitutionele Revolutie van 1906-1911 en bij de beweging van Mosaddeq en de coup van 1953. Tijdens de Constitutionele Revolutie kwamen er verschillende ondergrondse organisaties op die zich bezig hielden met het ondersteunen van de revolutie. De oprichters van deze organisaties ontmoetten elkaar via moskee-gerelateerde activiteiten en rekruteerden nieuwe leden via het informele moskee-bazaar netwerk. Deze netwerken stelden hen ook in staat om contact te onderhouden met ondergrondse organisaties in andere steden. De ervaring van deze organisaties was nuttig voor toekomstige revolutionaire mobilisatie.²⁰ Ook de politieke activiteit van de bazaar lag tijdens het leiderschap van Borujerdi in de jaren 1950 vrijwel stil. De moderniseringsactiviteiten van de Sjah hadden het traditionele leven

---

¹⁸ Vakili-Zad, ‘Organization, Leadership and Revolution’, 8.

¹⁹ Keddie, *Roots of Revolution*, 244-245.

²⁰ Vakili-Zad, ‘Organization, Leadership and Revolution’, 10-11.

op de bazaar nog niet werkelijk aangetast. Pas toen dit wel gebeurde, in de jaren 1960 en later, begon de oppositie op de bazaars te (her)leven.

1.3 *Oppositie uit andere hoek*

Het *ulama*-bazaar verbond was niet de enige bron van mogelijke oppositie tegen de Sjah en zijn regime. Ook toen de *ulama* en *bazaaris* zich op de achtergrond hielden was er tegengeluid te horen uit met name Marxistische, streng religieuze en nationalistische hoek. Tijdens de coup van 1953 en de politieke strijd die hieraan vooraf ging ontwikkelde de oppositie zich rond drie groepen. De Tudeh Partij was een grote organisatie die zich op het linkse politieke vlak bevond. Vanaf de jaren 1940 was de populariteit relatief groot, voornamelijk onder studenten en arbeiders. De partij werd verboden na een mislukte aanslag op de Sjah, maar ondergronds bleef hun politieke achterban groot. Voornamelijk onder studenten bleef de Tudeh tot aan de revolutie populair. De participatie van de studenten maakte een groot deel van de demonstraties en stakingen vanaf de jaren 1950 mogelijk.²¹ De Tudeh ontleende een groot deel van zijn denkbeelden aan het Marxisme.

Op de rechterflank van het politieke terrein waren er verschillende religieuze groepen, die niet direct gelinkt waren aan de meerderheid van de *ulama* en hun organisaties, die tegen seculiere ontwikkelingen en buitenlandse invloed opkwamen. De belangrijkste groep was de *Fedaiyan-e Eslam* (de toegewijden aan de Islam). Deze groep werd opgericht in 1945 en werd gedurende de jaren 1940 sterker dankzij een tactische samenwerking met Ayatollah Abu'l-Qasem Kashani.²² De *Fedaiyan-e Eslam* was de eerste groep die een gewapende strijd bepleitte en later dan ook uitgroeide tot een guerrillabeweging.²³

Tussen deze twee politieke extremen ontwikkelden zich een aantal liberale en nationalistische fracties die zich verenigden in 1949 onder Mosaddeq tot het Nationale Front (*Jabeh-ye Melli*). Het Nationale Front hing Westers-liberale ideeën aan en was dan ook voor democratie.²⁴ Hoewel Mosaddeq uiteindelijk in 1953 bij de coup het veld moest ruimen, bleef het Nationale Front wel bestaan als organisatie waar veel mensen uit de nieuwe middenklassen zich bij aansloten. Dat al deze oppositiegroepen de Sjah angst inboezemden blijkt uit het feit dat hij in 1957 een binnenlandse

---

²¹ Elton, *The history of Iran*, 150-151.

²² Ibid., 151.

²³ Vakili-Zad, 'Organization, Leadership and Revolution', 14.

²⁴ Elton, *The history of Iran*, 151.

veiligheidsdienst oprichtte: de SAVAK, met het doel deze oppositiepartijen onder controle te houden.²⁵

Ondanks het bestaan van de SAVAK speelden deze drie oppositiegroepen ook bij de revolutionaire gebeurtenissen die na 1953 volgden allen, vanuit hun ondergrondse positie, een rol. Wanneer men kijkt naar de jaren voor 1953 is duidelijk dat de oppositie vaak de handen ineen sloeg om bepaalde gemeenschappelijke doelen te bereiken. Zo werden de meeste demonstraties en stakingen die georganiseerd werden door Mosaddeq en het Nationale Front gesteund door de Tudeh Partij, ook al lagen hun politieke idealen ver uiteen.²⁶ Het is van belang om dit op te merken omdat hiermee het gemak waarmee verschillende oppositiepartijen zich verenigden tijdens de revolutie (deels) kan worden verklaard.

Ook de traditionele rol van de *ulama* en religie bij legitimatie van macht is van belang om hun rol tijdens en voor de Iraanse Revolutie te begrijpen. Uit het voorgaande blijkt echter dat de *ulama* tijdens de jaren 1950 juist wegbleef van het politieke strijdtoneel, terwijl daar wel andere oppositiepartijen op aanwezig waren. Wat veranderde er in de jaren 1960 waardoor de *ulama*, en in het bijzonder Khomeini, deze terughoudendheid lieten varen en uiteindelijk zo'n belangrijke rol konden spelen tijdens de revolutie?

---

²⁵ Elton, *The history of Iran*, 159.

²⁶ Elton, *The history of Iran*, 151-159.

2. De aanloop naar de revolutie

2.1 De dood van Borujerdi en Khomeini's organisatie

In het begin van de jaren 1960 veranderde de opstelling van de *ulama* en in het bijzonder Khomeini, richting een meer Shi'itisch politiek activisme. Dit kwam deels door de dood van Borujerdi in 1961. Er was geen geestelijke die een vergelijkbare autoriteit bezat.²⁷ De leidende figuren in Qum, zoals Gulpaigani, Shari'atmardari, Najafi Mar'ashi en Khomeini waren van ongeveer gelijke leeftijd en bekwaamheid. Hierdoor was het moeilijk voor de *ulama* om een nieuwe *marja'-i mutlaq-i taqlid* uit hun midden te selecteren. Dit proces werd verergerd doordat de Sjah, die de invloed van de geestelijkheid graag wilde beperken, een verdeel-en-heers-politiek voerde door soms de ene en dan weer de andere Ayatollah gezaghebbender te achten.²⁸ Hierdoor lukte het niet om een nieuwe *marja'-i mutlaq-i taqlid* aan te wijzen, tot duidelijk werd dat Khomeini de leiding over de revolutie had in 1978. Borujerdi was altijd sterk tegen politieke inmenging door de *ulama* geweest, maar nu was er geen opperste leider meer die de *ulama* kon weerhouden van deelname aan het politieke debat.

Daarnaast veranderde in de jaren 1960 het sociale klimaat in Iran. De modernisering door de Sjah ging steeds verder en zorgde ervoor dat grote aantallen jonge mensen met traditionele achtergronden hun weg zochten naar de grote steden. Deze steden probeerde de Sjah steeds meer te 'verwesteren'. De economische veranderingen die de Sjah en zijn regering doorvoerden zorgden voor inflatie en corruptie. Een algemene teleurstelling over de Westerse invloeden maakte zich meester van de traditionele Iraanse bevolking. In dit klimaat ontstond er steeds meer vraag naar een Shi'itisch Islamitische vorm van politiek activisme, waar Borujerdi's dood ruimte voor gaf.²⁹ Dat juist de *ulama* en *bazaaris* zich hierdoor aangesproken voelden is logisch als men bedenkt dat beiden deel uitmaakten van de traditionele middenklassen.³⁰ Zij werden zelf in hun belangen geschaad door de moderniseringspogingen van de Sjah.

Khomeini was na de dood van Borujerdi dus niet automatisch de nieuwe leider van de *ulama*. Hij werd wel gezien als een van de mogelijke kandidaten, maar uit verhalen van zijn studenten blijkt dat hij zelf niet wilde dat zij hem zouden promoten als nieuwe *marja'* en hij ze slechts

---

²⁷ F. Azimi, 'Khomeini and the "White Revolution"', in: A. Adib-Mohaddam (ed.), *A critical introduction to Khomeini* (Cambridge 2014) 19-42, 24.

²⁸ Martin, *Creating an Islamic State*, 58.

²⁹ Zonis en Brumberg, *Khomeini, the Islamic Republic of Iran and the Arab World*, 11.

³⁰ Abrahamian, *A History of modern Iran*, 140.

schoorvoetend toestond zijn werk te kopiëren en te verspreiden.³¹ Naar de reden hiervoor kunnen we nu slechts raden. Wat wel duidelijk is, is dat Khomeini's studenten en trouwe volgelingen begonnen met het aanhalen van de traditionele banden met de bazaar. Een van zijn invloedrijkste studenten was Beheshti die de ambachtslieden en kleine winkeleigenaren in Teheran mobiliseerde om trouw te blijven aan de Islam en zich niet te laten verleiden door Westerse of Oosterse invloeden. Ook Murtaza Mutahhari, 'Ali Akbar Rafsanjani en Muhammad Javad Bahonar waren zeer actief. Zij hielpen bij de opbouw van een systeem van cellen en comités waarin verschillende bazaarorganisaties vertegenwoordigd waren en waren verantwoordelijk voor het ophalen en verspreiden van geld.³²

In 1962, slechts een jaar na de dood van Borujerdi had Khomeini zijn eerste aanvaring met het regime van de Sjah. Hij kwam op tegen een nieuwe kieswet met betrekking tot de lokale gemeenteraden. Zijn drie voornaamste bezwaren werden door een groot deel van de geestelijken gedeeld. Het was niet verplicht om aanhanger van de Islam te zijn, noch voor actief noch voor passief kiesrecht. De raadsliden hoefden hun eed niet af te leggen op de Koran, maar mochten hun eigen heilige boek gebruiken waardoor het voor Christenen en Joden ook mogelijk was de eed af te leggen. Maar het voornaamste punt van bezwaar was dat ook vrouwen kiesrecht zouden krijgen. Steeds meer geestelijken schaarden zich achter Khomeini, waarna de wet in december 1962 werd ingetrokken.³³ Hierna bedankte Khomeini zijn medestanders met de woorden: *'In this Islamic movement (nahzat-i islami) you may hold your head up high in the presence of God.'*³⁴ Met deze woorden creëerde hij de naam die later vaak aan zijn organisatie zou worden gegeven, de *nahzat*. Letterlijk vertaald betekend *nahzat* echter niets anders dan 'organisatie'.

Na deze gebeurtenis realiseerde Khomeini zich dat het slechts een kwestie van tijd was voordat er een nieuwe strijd zou ontstaan tussen hem en het regime, aangezien het duidelijk was dat de Sjah de hoop op hervorming en centralisatie niet had opgegeven.³⁵ Hij begon zich hierop voor te bereiden door het traditionele verbond van de *ulama* met de bazaars te versterken. Ook nu was het netwerk in Teheran van groot belang, voornamelijk voor het drukken en verspreiden van pamfletten omdat dit niet mogelijk was in de religieuze stad Qum. Om dit te bereiken initieerde Khomeini de samenwerking van drie bazaarorganisaties in een coalitie genaamd: de Associatie van Verenigde

---

³¹ Martin, *Creating an Islamic State*, 56.

³² Ibid., 59.

³³ Ibid., 60-62.

³⁴ Ibid., 62.

³⁵ Ibid., 62.

Organisaties (*Hayatha-yi Mu'tlifa*).³⁶ Deze drie organisaties waren de Vereniging van de Bazaar van Darvazeh, de Vereniging van de Shaykh-ali Moskee en de Vereniging van Isfahanis woonachtig in Teheran.³⁷ De nieuwe organisatie creëerde een speciaal fonds, zodat boodschappen van Khomeini zo snel mogelijk gedrukt en verspreid konden worden. Ook was er een telefonisch communicatiesysteem dat gebruikt werd wanneer de bazaars als protest moesten sluiten. De structuur van de organisatie bestond uit verschillende cellen en comités, die onafhankelijk van elkaar opereerden. Het doel was in eerste instantie het opbouwen van ideologische eenheid, van waaruit strategische en tactische coördinatie zou volgen. Er waren drie niveaus van organisatie: de moskee, het werk en de familie. Voor het organiseren van bijeenkomsten en demonstraties maakte de organisatie gebruik van het traditionele netwerk van moskeeën.³⁸

2.2 De 'Witte Revolutie' en Khomeini's ballingschap

Terwijl Khomeini bezig was met het opzetten van zijn organisatie zat ook de Sjah niet stil. Integendeel, hij lanceerde in januari 1963 een nieuw programma met hervormingen, ook wel de 'Witte Revolutie' genoemd. Het belangrijkste doel van de Sjah hierbij was het voorkomen van een communistische 'Rode Revolutie'. Een van de speerpunten van het programma was dan ook het herverdelen van land.³⁹ Dit hield in dat grootgrondbezitters grotendeels onteigend zouden worden en het land verdeeld zou worden over de landloze boeren. Ondanks het feit dat deze maatregelen vrijwel unanieme steun kregen in het door de Sjah georganiseerde referendum was er veel tegenstand vanuit de oppositie. Zowel de geestelijken, met Khomeini voorop, en het Nationale Front verzetten zich tegen het plan.⁴⁰

Op 22 maart 1963 escaleerde het conflict toen het Fayziyyeh seminarie in Qum werd aangevallen door soldaten vermomd als boeren en arbeiders. Khomeini veroordeelde deze aanval. Hierna ontstond er een spiraal van conflict tussen het regime en de geestelijken die eind mei 1963 eindigde toen de Sjah de geestelijken op een ongehoorde manier adresseerde, naar verluidt als 'onreine beesten'. Khomeini reageerde hierop in een speech op 3 juni waarin hij de Sjah op zijn woorden aansprak.⁴¹ Khomeini deed dit in ongekende bewoordingen, hij stelde dat de Sjah in de ogen van de SAVAK, zijn eigen veiligheidsdienst, een Israëliër was, een enorme belediging.

---

³⁶ Martin, *Creating an Islamic State*, 67.

³⁷ Vakili-Zad, 'Organization, Leadership and Revolution', 11-12.

³⁸ Martin, *Creating an Islamic State*, 67.

³⁹ Abrahamian, *A History of modern Iran*, 131.

⁴⁰ Elton, *The history of Iran*, 160.

⁴¹ Azimi, 'Khomeini and the "White Revolution"', 35.

Zo zei Khomeini onder andere: *'Mr Shah! Maybe those people want to present you as a Jew so that I will denounce you as an unbeliever and they can expel you from Iran and put an end to you!'*⁴² Op 5 juni werd Khomeini gearresteerd en naar de gevangenis gebracht. Dit had rellen binnen Teheran tot gevolg, waaraan niet alleen de religieuze middenklassen deelnamen, maar ook de armere bevolking. Van belang is om op te merken dat de rellen toen al startten rond de bazaar en vervolgens door Teheran verspreidden. De bazaar was dus het hart van de activiteit van de oppositie.⁴³

Tijdens zijn detentie groeide Khomeini's populariteit sterk. Ook binnen de geestelijkheid rees zijn ster. Hij werd *marja'* (een rang onder *marja'-i mutlaq-i taqlid*), voornamelijk zodat hij grotere immuniteit van vervolging zou genieten. In augustus werd hij vrijgelaten, maar onder huisarrest in Teheran geplaatst. Pas in april 1964 was Khomeini vrij om terug te keren naar Qum. Hier duurde het niet lang voordat hij opnieuw in de problemen raakte met het regime. In oktober hield hij een vlamme speech waarin hij zich verzette tegen een geplande wet die diplomatieke immuniteit zou verlenen aan al het personeel uit de Verenigde Staten dat zich bevond op Iraans grondgebied. De Sjah besloot Khomeini opnieuw te arresteren en vervolgens te verbannen. Eerst vertrok hij naar Turkije, maar al snel liet hij dit achter zich en vestigde hij zich in de Iraakse stad Najaf, een belangrijk Shi'itisch centrum net als Qum.⁴⁴

Ondanks het feit dat Khomeini niet meer fysiek aanwezig was om leiding te geven, breidde zijn organisatie zich uit tot een hecht netwerk. De kern van de organisatie bestond nog steeds uit de drie organisaties uit Teheran. Iedere organisatie vaardigde vertegenwoordigers af naar een centraal comité van twaalf personen. Deze vormden de dagelijkse leiding samen met vier *ulama*. Onder dit centrale comité had iedere vereniging een eigen comité, verantwoordelijk voor de bezigheden van die betreffende vereniging. Verbanden met andere steden werden onderhouden door persoonlijke contacten en ieder lid van het comité was verantwoordelijk voor een stad of gebied. Lidmaatschap steeg naar ongeveer 5000 door het hele land, waarvan ongeveer 3000 leden zich bevonden in Teheran.⁴⁵ Het centraal comité selecteerde vijf leden die functioneerden als link tussen de groep en Khomeini. Zij moesten zoveel mogelijk het contact met hem onderhouden via reizende studenten en pelgrims die bij hem in Najaf konden komen. Na de moord op premier Mansur door de *Fedaiyan-e Eslam* in 1965 werd een groot deel van de organisatie door de Sjah ontmanteld, maar een harde kern bleef bestaan. Khomeini's trouwe studenten Anvari en Mutahhari leidden deze organisatie. De

---

⁴² Khomeini, *Islam and revolution*, 180.

⁴³ Azimi, 'Khomeini and the "White Revolution"', 35.

⁴⁴ Ibid. 37-41.

⁴⁵ Martin, *Creating an Islamic State*, 68.

bazaarorganisaties bleven ontzettend belangrijk voor Khomeini, vooral omdat zij geschikt waren voor de distributie van propaganda en informatie en omdat ook omdat zij onmisbare connecties konden maken met de arme migranten die behoefte hadden aan de spirituele leiding van de geestelijken.⁴⁶ De migranten kwamen van het traditioneel ingestelde platteland, vaak omdat zij in het herverdelingsprogramma van de Sjah geen land toegewezen hadden gekregen. Begin 1966 raapte Hojat al-Islam Hashemi-Rafsanjani de overblijfselen van Khomeini's organisatie bijeen en vormde een nieuwe *Hayatha-yi Mu'tlifa*. Deze zou tot het eind van de revolutie blijven bestaan. De organisatie ontwikkelde nieuwe revolutionaire strategieën. Zo publiceerden ze een nieuwsbrief genaamd *Enteqam* (wraak) en breidden ze hun activiteiten uit naar andere steden waaronder Qum, Isfahan, Shiraz, Dezful, Qazvin, Shahi, Kashan, Yazd en Tabriz, door actieve mobilisatie van lokale moskeeën.⁴⁷ Ook bij deze uitbreiding was het traditionele netwerk van de *ulama* van groot belang.

2.3 Oplopende spanningen in de jaren 1970

Met Khomeini in ballingschap richtte de Sjah zijn aandacht op de seculiere en guerrilla oppositiegroepen. De sterkste oppositie aan het eind van de jaren 1960 en begin jaren 1970 kwam van de Confederatie van Iraanse Studenten. Deze organisatie kwam voort uit een samenwerking tussen verenigingen van Iraanse studenten in het buitenland. Gedurende de jaren 1960 identificeerde de meerderheid van deze beweging zich met de Tudeh partij en haar linkse opvattingen. Naar mate de tijd vorderde radicaliseerde de Confederatie echter en nam een groot deel van haar leden deel aan de kleine guerrillagroeperingen die zich in de jaren 1970 ontwikkelden. De twee belangrijkste hiervan waren de Marxistische *Feda'iyan-e Kalq* en de Islamitische *Mojahedin-e Kalq*. De meeste *Mojahedin* waren kinderen van *bazaaris* of *ulamas* en waren voornamelijk studenten van de beta-wetenschappen. De *Feda'iyan* kwamen over het algemeen uit de moderne middenklassen, de beweging had ook een relatief groot aantal vrouwelijke leden en rekruteerde met name studenten van alpha- en gamma-wetenschappen. Ook was bij deze organisatie een aantal industriearbeiders aangesloten. De Confederatie was vooral van belang als organisatie binnen Iran, maar werd ook steeds belangrijker in het buitenland. Daar werd de studenten een forum geboden hun opvattingen te delen en te verspreiden.

Het Nationale Front was door repressie van de Sjah enigszins naar de achtergrond verdwenen, maar een afdeling hiervan, de Iraanse Vrijheidsbeweging, bleef actief. Onder leiding van Ayatollah

---

⁴⁶ Martin, *Creating an Islamic State*, 69.

⁴⁷ Vakili-Zad, 'Organization, Leadership and Revolution', 12.

Mahmud Talequani en Mehdi Bazardgan zou deze afdeling tijdens de revolutie een grote rol spelen.⁴⁸ Uit angst voor de SAVAK moesten al deze organisaties echter zo ondergronds mogelijk opereren. Dit was voor hen lastiger dan voor de beweging van Khomeini aangezien zij geen gebruik konden maken van traditionele netwerken.

De Sjah was niet alleen bezig met het onderdrukken van oppositie, maar voerde ook actief maatregelen door die bij zijn Witte Revolutie-plannen hoorden. Landhervormingen werden afgerond. Echter, lang niet alle boeren kregen hun eigen stukje land toegewezen. Velen trokken dan ook ontevreden richting de steden om daar werk te zoeken. Dit zorgde voor grote sociale spanningen. Een van de gevolgen van de hervormingen van de Sjah was een meer dan viervoudiging van de sociale groepen die de decennia daarvoor de grootste bron van tegenstand tegen het Pahlavi-regime vormden, de intelligentsia en de stadsarbeiders. Maar niet alleen de spanningen onder deze groepen steeg, ook de *ulama* en de traditionele middenklasse op de bazaars begonnen de gevolgen steeds sterker zelf te merken.⁴⁹ In 1975 besloot de Sjah zijn controle over de regering te vergroten. Hij schafte het tweepartijstelsel af en richtte een nieuwe partij op die vanaf dan de enige partij in de Iraanse regering zou zijn, de 'Partij van de Heropleving' (*Hezb-e Rastakhiz*). Alle burgers van Iran waren verplicht lid te worden van en te stemmen op deze partij. Iedereen die weigerde werd door de Sjah en de SAVAK bestempeld als heimelijke communist en als gevolg daarvan verrader. Dergelijke verraders kregen van de Sjah de keuze tussen de gevangenis of het verlaten van het land.⁵⁰

Gedurende 1975 bouwde de Rastakhiz-partij haar organisatie uit over het hele land. Hoewel de Sjah het eenpartijstelsel had ingevoerd in een poging meer controle te krijgen over zijn bevolking, had juist deze versterkte controle desastreuze gevolgen voor het regime. De arm van de Sjah reikte namelijk tot delen van de bevolking die voorheen met rust gelaten werden, zoals de moderne middenklasse, de arbeiders uit de steden en de grotere boeren.⁵¹ Hierdoor groeide de ontevredenheid over de Sjah onder deze groepen sterk en werden ook zij meegezogen in de oppositiebewegingen tegen hem en het regime. Een ander, door de Sjah en zijn adviseurs, onderschat gevolg van de versterkte controle was grote ontevredenheid binnen de traditionele middenklassen, de geestelijkheid en de bazaars. De Sjah probeerde de traditioneel onafhankelijke organisaties van de bazaars en de *ulama* onder de duim te houden door ze te infiltreren en te onderdrukken. Dit was ongehoord, deze organisaties hadden altijd los gestaan van inmenging van

---

⁴⁸ Keddie, *Roots of Revolution*, 236-238.

⁴⁹ Abrahamian, *A History of modern Iran*, 139-143.

⁵⁰ *Ibid.*, 149-150.

⁵¹ *Ibid.*, 151.

het regime. De druppel die de emmer deed overlopen voor de *bazaaris* kwam toen de Rastakhiz-partij een anti-woekeraars campagne startte. Inspectieteams kwamen de verschillende bazaars controleren en arresteerden alle *bazaaris* die zich niet aan de strenge overheidsregels omtrent prijsplafonds en dergelijke hielden. Het was niet de bedoeling van de Rastakhiz-partij de *bazaaris* tegen zich in het harnas te werken. Deze maatregelen waren een poging de stijgende inflatie binnen Iran tegen te gaan, vandaar ook de strenge controles op prijsplafonds. Toch werd de anti-woekeraars campagne door de meeste *bazaaris*, zeker in de grote steden, opgevat als oorlogsverklaring. De *bazaaris* mobiliseerden zich en wendden zich tot de *ulama* in de hoop dat deze bescherming zouden kunnen bieden tegen de steeds verder reikende invloed van het regime.⁵²

Individuele gebeurtenissen vanaf het midden van de jaren 1970 zorgden ervoor dat de belangen van de *ulama* en die van de *bazaaris* steeds meer op één lijn kwamen te liggen. Illustratief hiervoor is de verbouwing van het Heiligdom van Imam Reza in Mashhad. Deze plaats was omringd door een volgebouwde bazaar. De Sjah en het regime verwijderden de bazaar en het traditionele uiterlijk van het Heiligdom om een ruimere, moderne opzet te creëren. Zowel de *ulama* als de *bazaaris* werden hierdoor direct geraakt.⁵³ Ook blijkt hieruit de, letterlijk, kleine afstand tussen belangrijke religieuze (ontmoetings-)plaatsen en de bazaar. Niet alleen in Mashhad, maar in vrijwel alle steden was de afstand tussen bijvoorbeeld heiligdommen, moskeeën en de bazaar klein.

Ondertussen hadden de *ulama* zelf ook problemen met het regime na de vorming van de Rastakhiz-partij. Vanuit Najaf verklaarde Khomeini de partij *haram* (verboden). Als gevolg hiervan werden geestelijken die met hem geassocieerd werden in Iran opgepakt door de SAVAK en in de gevangenis gezet. In de geschiedenis van Iran was het nog nooit voorgekomen dat zoveel geestelijken tegelijkertijd gevangen zaten.⁵⁴ Een groot deel van de opgesloten geestelijken zou uiteindelijk een belangrijke rol spelen tijdens de revolutie. De gevangenschap bood, omdat er zoveel geestelijken vastzaten, een goede mogelijkheid om ideeën uit te wisselen en plannen te maken.⁵⁵ De wisselwerking tussen de uitspraken van Khomeini en de represailles van het regime op zijn aanhangers in Iran laat zien dat communicatie van gebeurtenissen en opvattingen tussen Khomeini in Najaf en zowel de Sjah als zijn achterban in Iran mogelijk was. Uit Khomeini's opvattingen uit die tijd blijkt duidelijk dat hij beïnvloed werd door ideeën en radicale trends binnen Iran. Zo gebruikt hij bijvoorbeeld het concept "westoxificatie" (*Gharbzadegi*) om de verderfelijke invloed van het Westen in Iran te beschrijven in de late jaren 1970. Dit concept is bedacht door Jalal

---

⁵² Abrahamian, *A History of modern Iran*, 151-152.

⁵³ Keddie, *Roots of Revolution*, 241.

⁵⁴ Abrahamian, *A History of modern Iran*, 153.

⁵⁵ Martin, *Creating an Islamic State*, 70.

Al-e Ahmad en werd door het land verspreid via pamfletten. Uit het feit dat Khomeini het concept meermaals noemt in zijn toespraken blijkt dat hij dit idee had leren kennen.⁵⁶

De communicatie tussen Khomeini en zijn achterban verliep zoals gezegd voornamelijk via jonge geestelijken die hem kwamen bezoeken in Najaf. Dit werd makkelijker na 1975 omdat Iran en Irak een verdrag sloten wat een einde maakte aan een jarenlange serie van vijandelijkheden. Vanaf 1976 werden steeds meer cassettebanden met toespraken en geschriften van Khomeini Iran binnen gesmokkeld. Deze werden na binnenkomst via het netwerk van moskeeën verspreid. De *ulama* werden door zijn vasthoudendheid geïnspireerd en preken binnen de moskeeën werden steeds vijandelijker richting de Sjah.⁵⁷ Al in 1970 werd het boek *Velayat-e Faqeh: Hokumat-e Islami* (De voorgedij van de jurist: Islamitische Regering) gepubliceerd. Dit was een serie van colleges die door Khomeini's studenten in Najaf waren opgeschreven.⁵⁸ Later is dit door historici vaak gekwalificeerd als het eerste document waarin Khomeini zijn ideologische opvattingen, met name het idee van regering door de geestelijkheid, uiteenzet.

Recent heeft Sadegh Zibakalam echter betoogd dat Khomeini in zijn colleges een ideale utopische situatie schetste en het niet de bedoeling was een model voor de toekomst van Iran na de Sjah te creëren, aangezien zijn regime in die tijd rotsvast leek.⁵⁹ Hoewel er over de intenties van Khomeini tijdens het geven van de colleges en het publiceren hiervan dus discussie bestaat, is er wel overeenstemming over de bekendheid van zijn ideeën en de circulatie van het boek. Het boek was richting Iran gesmokkeld, maar zelfs binnen de religieuze cirkels werd het niet unaniem aanvaard. Veruit de meeste geestelijken interpreteerden Khomeini's relaas als een wetenschappelijk standpunt waarop een ideale Islamitische staat gebouwd zou kunnen worden, met weinig praktische relevantie. De situatie in Iran vroeg ook niet om een hard standpunt, maar om het zoeken van een compromis met andere (niet-religieuze) oppositiegroepen.⁶⁰ Het is breed geaccepteerd dat het boek buiten religieuze kringen onbekend was. Zijn kritiek op de Sjah en de invloed van het Westen was daarentegen wel bij het grootste deel van de bevolking bekend.⁶¹

---

⁵⁶ Mahdavi, 'The Rise of Khomeinism' 58.

⁵⁷ Keddie, *Roots of Revolution*, 242.

⁵⁸ Abrahamian, *A History of modern Iran*, 146.

⁵⁹ S. Zibakalam, 'To Rule, or Not to Rule? An Alternative Look at the Political Life of Ayatollah Khomeini between 1960 and 1980', in: A. Adib-Mohaddam (ed.), *A critical introduction to Khomeini* (Cambridge 2014) 256-274, 271.

⁶⁰ H.E. Chehabi en A. Schirazi, 'The Islamic Republic of Iran', *Journal of Persianate Studies* No. 5 (2012) 175-204, 178.

⁶¹ Chehabi en Schirazi, 'The Islamic Republic of Iran', 178, Mahdavi, 'The Rise of Khomeinism', 56, Abrahamian, *A History of modern Iran*, 146.

Gedurende de jaren 1960 en 1970 verschenen de *ulama* en in het bijzonder Khomeini, ondanks zijn ballingschap, steeds meer op het politieke toneel. Door de gebeurtenissen in de jaren 1970 werd hun traditionele band met de *bazaaris* verder versterkt en vormden zij samen een front van religieuze oppositie tegen de Sjah. Terwijl hun positie groeide deed de Sjah zijn uiterste best om alle oppositie de kop in te drukken. Bij de andere oppositiepartijen had dit meer succes omdat zij geen wijde organisatie hadden die ondergronds opereren makkelijk maakte. Aan het einde van de jaren 1970 waren de spanningen binnen de samenleving niet alleen onder de traditionele klassen, maar ook onder de moderne middenklasse en stedelijke arbeidersklasse hoog opgelopen. De economische crisis verergerde deze spanningen slechts. De Sjah kwam op een vulkaan te zitten, het wachten was op de uitbarsting hiervan.

3. De ontwikkelingen tijdens de revolutie

3.1 Groeiende oppositie en escalatie

In 1977 liet de Sjah zijn strakke controle over de oppositie iets varen. Dit kwam deels door druk op zijn beleid vanuit het buitenland, voornamelijk vanuit de Verenigde Staten en Engeland. Ook werd de druk opgevoerd door mensenrechtenorganisaties zoals Amnesty International en het Rode Kruis die kritiek hadden op de Sjah, omdat er steeds meer rapporten kwamen over martelingen van oppositieleden en politieke gevangenen. In een poging te ontkomen aan deze kritiek verleende de Sjah aan een deel van deze politieke gevangenen, voor een groot deel oppositieleden, amnestie. Daarnaast stond hij toe dat burgers toegang zouden hebben tot een advocaat en het Rode Kruis toegang tot de gevangenen.

Dit waren kleine toezeggingen, maar ze zorgden voor scheurtjes in imago van het regime. De opening zorgde ervoor dat de oppositie een beetje ruimte kreeg om haar stem te laten horen. In de herfst van 1977 kwam de oppositie voornamelijk van middenklasse-organisaties bestaand uit advocaten, rechters, intellectuelen, academici en journalisten, maar ook religieuze studenten, *bazaaris* en voormalige politici. Zij publiceerden nieuwsbrieven en leverden openlijk kritiek op de Rastakhiz-partij.⁶² Oppositie kwam dus vanuit alle facetten van de elite van de Iraanse samenleving: zowel de moderne, nieuw gevormde intelligentsia als de traditionele intellectuelen van de bazaar en de *ulama* leverden kritiek op het regime.

Van belang is om op te merken dat ondanks alle pogingen van de Sjah in de twee decennia voor 1977 de bazaars nog steeds een grote rol speelden in het dagelijks leven van veel Iraniërs en hun economische positie niet verloren hadden. Men is geneigd te denken dat de bazaars door de groei van de moderne middenklasse als sociale groep steeds kleiner werden, maar dit is waarschijnlijk alleen juist in relatieve zin. De moderne sociale groepen groeiden sneller dan de bazaars, maar dit betekende nog niet dat de sociale groepen rondom de bazaars kleiner werden, zij groeiden slechts minder hard. De modernisering zorgde voor massale immigratie vanaf het platteland. Deze mensen waren vaak traditioneel opgevoed en zorgden voor een stijgende behoefte aan bazaar groothandelaren, financiers en bankiers. Vooral in de steden groeiden de bazaars dus ondanks, of juist dankzij, de moderniseringspogingen van de Sjah. De basis waarop de *ulama* steunden was aan

---

⁶² Abrahamian, *A History of modern Iran*, 157-158.

het begin van de revolutie dus sterk.⁶³ Andere groeperingen die ook uit waren op het omver werpen van het regime waren het Nationale Front, met als groep daarbinnen de Iraanse Vrijheidsbeweging, de *Feda'iyān-e Kalq*, de *Mojahedin-e Kalq* en de Tudeh partij. Deze waren ondanks constante repressie van de Sjah nog steeds actief. Aangezien zij voornamelijk bestonden uit leden van de moderne middenklasse (behalve de *Mojahedin-e Kalq*), lag hun focus ook op de prioriteiten van deze moderne middenklasse. De *ulama* en *bazaaris* waren daarentegen constant in contact met de armere sociale groepen door de moskeenetwerken en hun lokale organisaties. Hierbij speelde ook de tweede *Hayathā-yi Mu'tlifa*, de organisatie van Khomeini die zoals hierboven beschreven in 1966 werd gevormd, een belangrijke rol. Door deze connecties wist de *ulama* veel beter dan de andere oppositiegroepen wat er onder de armere sociale groepen speelde en wat nodig zou zijn om hen te mobiliseren.⁶⁴

Waar het verzet tegen het regime en haar beleid in 1977 nog relatief vredig was en verliep door middel van het publiceren van nieuwsbrieven en het houden van politiek getinte bijeenkomsten, liep de situatie in 1978 voor de Sjah volledig uit de hand. Binnen een jaar zouden kleine demonstraties en stakingen uitlopen op enorme massademonstraties in verschillende steden tegelijk, waar soms miljoenen mensen aan deelnamen. De katalysator was een actie van het regime zelf. Begin januari publiceerde de regering een lasterlijk artikel over Khomeini in verschillende kranten. Hierin werd Khomeini onder meer beschreven als een Britse agent en een gestoorde Indiase dichter.⁶⁵ Deze publicatie kan worden aangemerkt als keerpunt. Daarvoor was het grootste deel van de oppositie vreedzaam en seculier, hierna kreeg de religieuze oppositie de overhand en begonnen de massademonstraties.⁶⁶ Op 9 januari 1978 vond de eerste demonstratie plaats die daadwerkelijk door de oppositie georganiseerd was.

Tijdens die demonstratie werden de leuzen gebruikt die tot het vertrek van de Sjah te horen zouden zijn: men vroeg om Khomeini's terugkeer, het instellen van een Islamitische Republiek en de dood van de Sjah. Vanaf dit moment had de religieuze oppositie de overhand. Naast deze demonstratie was een ander, onbedoeld maar belangrijk, gevolg van het negatieve artikel over Khomeini de impliciete erkenning van hem als leider van de oppositie, boven de seculiere oppositiepartijen en andere hooggeplaatste *ulama*. Door deze erkenning van het regime kreeg Khomeini en met hem zijn organisatie ook meteen meer aanzien in de ogen van de seculiere groeperingen. Zijn organisatie kreeg hierdoor meer ruimte om de organisatie van demonstraties op zich te nemen en het verdere

---

⁶³ Keddie, *Roots of Revolution*, 245.

⁶⁴ Martin, *Creating an Islamic State*, 148-149.

⁶⁵ Mahdavi, 'The Rise of Khomeinism', 66-67.

⁶⁶ Keddie, *Roots of Revolution*, 243.

verloop van de revolutie te sturen. De erkenning door seculiere groepen blijkt onder meer uit het feit dat tot sluiting van de bazaar van Teheran (een soort staking) niet alleen werd opgeroepen door Khomeini, maar ook door Sanjabi, de man die op dat moment de leiding had over het Nationale Front. Na het protest op 9 januari bleef de bazaar in Qum veertien maanden gesloten. De inwoners van de stad ontvingen hun voedsel en kleding via de lokale moskeeën. Ook in andere steden waar bazaars sloten was dit grotendeels het geval. De lokale moskeeën vervingen steeds meer de instanties van de overheid en ontwikkelden zich zo tot machtscentra.⁶⁷ Op deze manier waren de moskeeën al tijdens de revolutie bezig met het consolideren van de positie van het religieus verzet en met name de positie van Khomeini. De andere oppositiegroepen hadden deze mogelijkheid niet.

3.2 Het begin van de demonstraties en Khomeini als leider

Het protest op 9 januari 1978 in Qum was het begin van een reeks van drie protesten tegen het regime, waarbij de opkomst steeds groter werd. Deze werden georganiseerd met tussenpozen van veertig dagen. Veertig dagen was de traditionele Shi'itische rouwperiode, op de veertigste dag werd de gebeurtenis herdacht. Bij het protest in Qum waren er gevechten uitgebroken tussen soldaten van het regime en demonstranten waarbij doden waren gevallen. Deze werden na veertig dagen, volgens de Shi'itische traditie, dus herdacht. Dit gebeurde met nieuwe protesten, medio-februari, waarbij in verschillende steden rellen uitbraken die, voornamelijk in Tabriz, erg gewelddadig waren en nieuwe slachtoffers kostten. Als gevolg hiervan zorgden demonstraties veertig dagen later, eind maart, voor enorme materiële schade in Yazd en Isfahan, waarbij ook doden vielen. Weer veertig dagen later, in mei, waren er massademonstraties in vierentwintig verschillende grote steden. Hierna werd de cyclus doorbroken en waren de protesten en stakingen bijna constant.⁶⁸

Het organiseren van protesten met veertig dagen interval was een slim gebruik maken van Shi'itische tradities voor politieke winst. Het regime zou nog grotere demonstraties riskeren wanneer het traditionele rouwbijeenkomsten zou verbieden op de juiste traditionele tijden, zelfs voor de Sjah zou zo'n verbod ongehoord zijn. De demonstraties konden hierdoor plaatsvinden zonder risico op een compleet verbod van het regime. Daarnaast gaf het interval van veertig dagen de mogelijkheid voor de oppositie om zich te hergroeperen en mondeling afspraken te maken. De traditionele rouwbijeenkomst bracht mensen vrijwel automatisch samen, zonder dat er

---

⁶⁷ Vakili-Zad, 'Organization, Leadership and Revolution', 17-18.

⁶⁸ Abrahamian, *A History of modern Iran*, 159.

gediscussieerd hoefde te worden over tijd en plaats en de emoties die leefden onder de bevolking werden op deze manier maximaal gebruikt om onvrede over het regime te uiten.⁶⁹

In ieder geval tot aan augustus 1978 waren Khomeini en zijn organisatie slechts onderdeel van de religieuze oppositie. Er waren andere ayatollahs die zich bevonden in Iran, die zich direct konden bemoeien met de organisatie van demonstraties en hier af en toe ook aan deelnamen, zoals Sharia'tmadari en Taleqani.⁷⁰ Khomeini werd gerespecteerd als een van de belangrijkste geestelijken, als Groot Ayatollah, maar had door zijn ballingschap geen mogelijkheid om daadwerkelijke sociaal-politieke veranderingen teweeg te brengen.⁷¹ Vanaf augustus veranderde dit, Khomeini was nog steeds in ballingschap maar zijn organisatie breidde zich verder uit en deze was steeds dominanter tijdens demonstraties.⁷²

Twee gebeurtenissen verhardden de oppositie tegen de Sjah. Op 19 augustus brandde de bioscoop Rex in Teheran tot aan de grond toe af. De nooduitgangen waren op slot dus alle bezoekers stierven in de vlammen. Onder de bevolking werd gedacht dat de brand gesticht was door de SAVAK. De daadwerkelijke omkeer in de oppositie kwam tot stand op 8 september, ook wel Zwarte Vrijdag genoemd. Op die dag schoten soldaten van het regime op ongewapende demonstranten op het Jaleh Plein in Teheran. Slachtofferaantallen lopen uiteen, of men de cijfers van de oppositie of het regime gelooft, van 84 tot 4000. Hoe het ook zij, duidelijk is dat er veel mensen omkwamen. Een Britse getuige schreef dat de kloof tussen het regime en de oppositie als gevolg van deze twee gebeurtenissen onoverbrugbaar was geworden. Vanaf dat moment was een compromis tussen (een deel van) de oppositie en de Sjah onrealistisch.⁷³ De positie van Khomeini, die door de jaren heen consistent en vurig het standpunt uitdroeg dat de Sjah moest aftreden, als leider van de oppositie werd hierdoor geconsolideerd en de meer gematigdere geestelijken verdwenen naar de achtergrond.⁷⁴

Khomeini's leidersrol werd nog sterker in oktober 1978 toen de Sjah er bij de Iraakse overheid op aan drong hem het land uit te zetten en Khomeini als gevolg hiervan in Parijs moest wonen. Zijn verblijf in Parijs werd geregeld door de Sjah, Khomeini had zelf geen keus.⁷⁵ Toch had de verhuizing grote positieve gevolgen voor de communicatiemogelijkheden die Khomeini tot zijn

---

⁶⁹ Keddie, *Roots of Revolution*, 243-244.

⁷⁰ Elton, *The history of Iran*, 172.

⁷¹ Mahdavi, 'The Rise of Khomeinism' 65.

⁷² Chehabi en Schirazi, 'The Islamic Republic of Iran', 178.

⁷³ Abrahamian, *A History of modern Iran*, 159.

⁷⁴ Elton, *The history of Iran*, 172.

⁷⁵ Keddie, *Roots of Revolution*, 251.

beschikking had. Communicatie tussen Frankrijk en Iran was vrijer en efficiënter dan communicatie vanuit Irak. Daarnaast bevonden zich veel Iraanse studenten in Europa en de Verenigde Staten die Khomeini nu veel makkelijker met zijn toespraken kon bereiken en die voor het regime nog gevaarlijker waren dan de pelgrims die hem kwamen bezoeken in Najaf. De internationale pers had geen last van beperkingen in Parijs en gaven Khomeini veel zendtijd. Het was voor Khomeini dus een groot voordeel dat hij opnieuw verbannen werd. Ook maakte zijn residentie in Parijs het gemakkelijker bezoek te ontvangen, niet alleen van zijn eigen organisatie maar ook van andere oppositiepartijen. Op 5 november bezocht Karim Sanjabi, de leider van het Nationale Front, Khomeini in Parijs. Hierbij spraken ze af geen compromis te sluiten met het regime tot de Sjah afgetreden was.⁷⁶

Men kan zich natuurlijk afvragen waarom een oppositiepartij als het Nationale Front een bondgenootschap zou willen sluiten met een religieuze leider als Khomeini. Het antwoord hierop is simpel: ze hadden geen keus. Vanaf de herfst nam ook de achterban van het Nationale Front, de industriële arbeidersklasse, inclusief oliearbeiders, en de nieuwe middenklasse deel aan de protesten en stakingen.⁷⁷ De Sjah had alle seculiere instituties onderdrukt waardoor alle seculiere oppositiegroepen de organisatiestructuur misten om zichzelf effectief te organiseren. Hierdoor werden alle deelnemers aan de revolutie in feite gedwongen zich aan te sluiten bij Khomeini, wiens organisatie wel de noodzakelijke instituten en organisatienetwerken bezat om demonstraties en stakingen te organiseren.⁷⁸

Hiermee is niet gezegd dat deze organisatie gedurende 1978 de touwtjes zo strak in handen had dat zij de acties van de deelnemers aan protesten en stakingen altijd konden controleren. Dit blijkt uit het feit dat af en toe stakingen en demonstraties plaatsvonden terwijl deze niet georganiseerd waren, en af en toe tot staking of demonstratie werd bevolen maar dit niet gebeurde. Khomeini zelf probeerde tegelijkertijd zo goed mogelijk op de hoogte te blijven van alle ontwikkelingen. Hij luisterde naar de radio en ontving rapporten en kranten.⁷⁹ Ook dit werd eenvoudiger nu hij zich in Parijs bevond en niet meer in Najaf.

---

⁷⁶ Elton, *The history of Iran*, 172.

⁷⁷ Keddie, *Roots of Revolution*, 247.

⁷⁸ Mahdavi, 'The Rise of Khomeinism' 66-67.

⁷⁹ Martin, *Creating an Islamic State*, 151.

3.3 Het einde van de Sjah en de terugkeer van Khomeini

In december 1978 kwam de genadeklap voor het regime van de Sjah. Khomeini's volgelingen richtten het *Ramphama'i* (demonstratie) comité op. Dit organiseerde twee werkelijk enorme demonstraties op 10 en 11 december, beide belangrijke religieuze dagen voor Shi'itsche moslims. Vooral op 10 december, de dag van *Ashura* is emotioneel beladen. Op die dag wordt namelijk de strijd om de Kabbala en het martelaarschap van Husain Ibn Ali, de kleinzoon van Mohammed herdacht. Op 10 december protesteerden ongeveer twee miljoen mensen in de straten van Teheran, waarna grote aantallen soldaten begonnen te deserteren. Het was niet langer de vraag of de Sjah zou moeten vertrekken, maar wanneer en hoe hij dat zou doen.⁸⁰

Het Demonstratie comité organiseerde hiernaast nog andere demonstraties. Deze begonnen over het algemeen in de moskeeën in verschillende districten van Teheran (en andere steden) en vertrokken vanaf daar door de hoofdstraat naar een afgesproken eindplaats. De rol van de bazaar in het assisteren van de moskeeën was cruciaal. De belangrijkste organisatie-eenheid was de *hay at* (een kleine religieuze groep of vereniging) waarvan de leden koopmannen, eigenaren van kleine winkels, arbeiders of geestelijken waren. Deze organisatievorm verschilt dus nauwelijks van de hierboven beschreven vorm die Khomeini en zijn volgelingen gebruikten bij het opzetten van hun allereerste organisatie. Het was dus de traditionele organisatiestructuur in Iran die uiteindelijk de verrassend massale protesten van december 1978 mogelijk maakte. Tijdens het verloop van de revolutie waren er ongeveer 2500 demonstraties, twee-derde daarvan werd georganiseerd door het verbond tussen de bazaar en de *ulama*.⁸¹

Ook werd in december 1978 door Khomeini op de achtergrond de, tot na het vertrek van de Sjah geheime, Revolutionaire Raad opgericht. In november 1979 bleek dat hij bij oprichting de volgende leden bevatte: Mutahhari, Beheshti, Bahonar, Musavi Ardibili en Rafanjani. Kort hierna werden Mahdavi Kani, Talquani, Khamenei, Bazargan en Sanjabi toegevoegd.⁸² De meeste van deze leden waren geestelijken, maar Bazargan en Sanjabi waren van het Nationale Front. Hieruit blijkt dat Khomeini zijn machtsbasis zo groot mogelijk wilde houden. Op 28 december deed de Sjah een laatste poging zijn regime te redden. Hij stelde een lid van het Nationale Front aan als premier, Shahpour Bakhtiar.⁸³ Bakhtiar werd vervolgens direct geroeyeerd door het Nationale Front, dat geen

---

⁸⁰ Elton, *The history of Iran*, 174-175.

⁸¹ Martin, *Creating an Islamic State*, 151-152.

⁸² Ibid., 156.

⁸³ M. Wright (ed.), *Iran, the Khomeini Revolution* (Essex 1989) 18.

compromis wilde sluiten. Het mocht echter allemaal niet baten, op 1 januari kondigde de Sjah aan dat hij op korte termijn op ‘vakantie’ zou gaan en op 16 januari vertrok hij richting Egypte.⁸⁴

Op 1 februari 1979 keerde Khomeini terug in Iran. Na zijn landing op het vliegveld van Teheran werd hij begroet door een enorme menigte. De strijd was echter nog niet gestreden, de Bakhtiar-regering zat nog steeds op haar plaats. Op 9 februari begonnen hevige gevechten in Teheran tussen aanhangers van de regering en die van Khomeini, ongeveer 200-300 mensen werden gedood binnen twee dagen. Op 11 februari viel de regering van Bakhtiar als gevolg van deze gevechten. De oppositie was aan de macht en Khomeini zou snel zijn greep op de uitkomst van de revolutie versterken. Binnen weken na de val van het regime begon de zo sterke lijkende alliantie tussen de religieuze en seculiere bewegingen af te brokkelen.⁸⁵ Tegen december 1979 hadden Khomeini en zijn achterban alle andere religieuze en seculiere groeperingen naar de achtergrond verdrongen en controleerden zij alle organen van de nieuwe Islamitische Republiek Iran.⁸⁶

---

⁸⁴ Elton, *The history of Iran*, 175.

⁸⁵ Wright, *Iran, the Khomeini Revolution*, 24.

⁸⁶ P.J. Chelkowski en H. Dabashi, *Staging a Revolution. The art of persuasion in the Islamic Republic of Iran* (Londen 2000) 28.

Conclusie

Aan het begin van dit paper werd de vraag gesteld hoe Khomeini en zijn organisatie er in slaagden om tijdens zijn ballingschap de verschillende fracties binnen de Iran achter hem en zijn visie te krijgen. Duidelijk is dat dit niet enkel de verdiensten van Khomeini zelf en zijn organisatie zijn geweest. De wortels voor hun succes lagen al lang voor zijn ballingschap en zelfs geboorte verankerd in de Iraanse samenleving.

De Iraanse revolutie was niet de eerste confrontatie van de monarchie met de verschillende oppositiegroepen binnen Iran. Al vanaf 1891 waren de *ulama* en *bazaaris* samen verantwoordelijk voor veel van de tegenstand van de Sjah. De geestelijken en *bazaaris* maakten deel uit van de traditionele klassen. De moskee bevond zich vaak op kleine afstand van de bazaar dus ook de fysieke afstand tussen de twee groepen was klein. De moskeeën en bazaars in verschillende steden en dorpen stonden in contact met elkaar waardoor er al eeuwenlang een communicatienetwerk bestond.

Voordat Khomeini in 1964 verbannen werd, was zijn eigen organisatie beperkt. Hij had een aantal trouwe volgelingen onder religieuze studenten in Qum en *bazaaris* in Teheran die samen de *Hayatha-yi Mu'tlifa* vormden. Het jarenoude netwerk van lokale moskeeën en bazaars werd gebruikt door zijn volgelingen om de organisatie uit te breiden. Ook moskeeën die niet behoorden tot Khomeini's organisatie per se maakten wel deel uit van de algemene religieuze organisatie. In de aanloop naar de revolutie werden zowel de moskeeën als de bazaars getergd door het beleid van de Sjah. Zij begonnen zelf de gevolgen van zijn inmenging te merken en mobiliseerden van beneden af het traditionele netwerk. De overige oppositiepartijen, het seculiere Nationale front, de marxistische Tudeh Partij en de guerrillabewegingen hadden niet de beschikking over zo'n brede ondergrondse structuur. Zij werden door de Sjah onderdrukt waardoor het niet lukte om daadwerkelijk uit te breiden en een alternatief te bieden aan de Iraniërs voor de sterke religieuze oppositie. Daarbij kwam dat deze partijen zich vaak richtten op de moderne middenklasse, terwijl een groot deel van de sociale en politieke spanningen zich juist bevond bij de arme migranten, de landarbeiders en de traditionele middenklassen.

Op het moment dat de revolutie begon zat de Sjah op een vulkaan van sociale en politieke spanningen die zich in de decennia daarvoor hadden opgebouwd in de Iraanse samenleving. In 1977 stond deze vulkaan op uitbarsten. De enig mogelijke weg voor de lavastromen was via de traditionele gebaande paden van de religieuze *ulama-bazaar*-organisatie. Tijdens de revolutie

maakte deze organisatie gebruik van Shi'itische tradities, zoals de herdenking na veertig dagen van slachtoffers die gevallen waren tijdens eerdere demonstraties. Deze herdenkingen waren meer demonstraties dan daadwerkelijke herdenkingen, maar het lukte de Sjah niet ze te verbieden en de veertig dagen gaven te tijd voor organisatie en mobilisatie. De traditionele organisatie gebruikte dus de traditionele rituelen om momentum te genereren voor hun oppositie tegen de Sjah.

Khomeini's organisatie maakte in dit alles deel uit van de bredere *ulama-bazaar*-beweging. Hun invloed werd in de loop van 1977-1978 groter, maar pas nadat Khomeini in augustus 1978 werd erkend als revolutionaire leider begonnen zij een belangrijke rol te spelen bij de organisatie van protesten. Khomeini's religieuze ideeën waren onbekend. Zij circuleerden slechts onder een klein deel van de geestelijkheid. De meeste demonstranten die riepen om zijn terugkeer wisten slechts dat hij de Sjah en het regime omver wilden werpen, hetgeen ook zij wilden.

Het belangrijkste steunpunt voor Khomeini tijdens zijn ballingschap was dus het traditionele organisatie- en communicatienetwerk van de lokale moskeeën en bazaars. Zijn eigen organisatie maakte hier gebruik van bij haar uitbreiding en voor de mobilisatie van demonstranten. Hierbij werd gebruik gemaakt van het traditioneel-religieuze culturele discours wat diep in de Iraanse samenleving geworteld zat. Wanneer men kijkt naar het structuralist-culturalist debat vindt deze conclusie duidelijk meer aansluiting bij de structuralistische opvatting. Skocpols standpunt dat de Iraanse revolutie zoveel participatie vanuit de bevolking kende omdat de organisatiestructuren zo goed ingesleten waren wordt door dit paper ondersteund. Maar ook haar latere opvatting dat cultuur als structurele factor gezien moet worden als het overheersende culturele discours blijkt in dit paper te passen op de tijd gedurende Khomeini's ballingschap. Het traditioneel-religieuze discours was niet het enige discours, maar het wel was het enige dat in de tradities van de Iraanse bevolking tot uiting kwam. Hierdoor speelde het een belangrijke rol bij bijvoorbeeld de organisatie van de demonstraties.

Dit paper is slechts gefocust op de tijd tijdens Khomeini's ballingschap. Net voor de val van het regime kwam hij terug in Iran. Het kan nuttig zijn om in verder onderzoek een onderscheiding te maken tussen de Iraanse revolutie, de val van de Sjah en de terugkeer van Khomeini, en de Islamitische revolutie, de periode daarna waarin Iran daadwerkelijk een Islamitische Republiek onder leiding van Khomeini werd. Op dat moment was Khomeini namelijk wel in staat effectief leiding te geven. Het zou interessant zijn om deze tijd te vergelijken met de periode van Khomeini's ballingschap, waarin zijn leiderschap afhankelijk is gebleken van traditionele organisatiestructuren.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

- Khomeini, R., (transl. Hamid Algar), *Islam and revolution: writings and declarations of Imam Khomeini* (Berkeley 1981).

Secundaire bronnen

- Abrahamian, E., *A History of modern Iran* (Cambridge 2008).
- Azimi, F., 'Khomeini and the "White Revolution"', in: A. Adib-Mohaddam (ed.), *A critical introduction to Khomeini* (Cambridge 2014) 19-42.
- Chehabi, H.E., en Schirazi, A., 'The Islamic Republic of Iran', *Journal of Persianate Studies* No. 5 (2012) 175-204.
- Chelkowski, P.J., en Dabashi, H., *Staging a Revolution. The art of persuasion in the Islamic Republic of Iran* (Londen 2000).
- Elton, D., *The history of Iran* (Santa Barbara 2012).
- Floor, W.M., 'The Revolutionary Character of the Ulama: Wishful Thinking or Reality?', in: N. Keddie (ed.), *Religion and politics in Iran* (New Haven 1983) 73-100.
- Keddie, N., *Roots of Revolution. An interpretive history of modern Iran* (New Haven 1981).
- Khomeini, R., (transl. H. Algar), *Islam and revolution: writings and declarations of Imam Khomeini* (Berkeley 1981).
- Mahdavi, M., 'The Rise of Khomeinism. Problematizing the Politics of Resistance in Pre-Revolutionary Iran.', in: A. Adib-Mohaddam (ed.), *A critical introduction to Khomeini* (Cambridge 2014), 43-68.
- Martin, V., *Creating an Islamic State. Khomeini and the Making of a New Iran* (Londen 2000).
- Selbin, E., 'Revolution in the real world. Bringing agency back in', in: J. Foran (ed.), *Theorizing revolutions* (Londen 1997) 123-136.
- Skocpol, T., *States and Social Revolutions: a comparative analysis of France, Russia and China* (Cambridge 1979).
- Skocpol, T., 'Rentier State and Shi'a Islam in the Iranian Revolution', *Theory and Society* Vol. 11, No. 3 (1982), 265-282.
- Skocpol, T., 'Cultural idioms and political ideologies in the revolutionary reconstruction of state power. A rejoinder to Sewell', in: T. Skocpol (ed.), *Social revolutions in the modern world* (Cambridge 1994) 199-209.

- Sewell, W.H., 'Ideologies and social revolutions. Reflections on the French case', in: T. Skocpol (ed.), *Social revolutions in the modern world* (Cambridge 1994) 169-197.
- Tabari, A., 'The Role of the Clergy in Modern Iranian Politics', in: N. Keddie (ed.), *Religion and politics in Iran* (New Haven 1983) 47-72.
- Vakili-Zad, C., 'Organization, Leadership and Revolution. Religiously-Oriented Opposition in the Iranian Revolution of 1978-1979', *Conflict Quarterly* Spring (1990), p. 5-25.
- Wade, A., *The Russian Revolution, 1917* (Cambridge 2005).
- Wright, M., (ed.), *Iran, the Khomeini Revolution* (Essex 1989).
- Zibakalam, S., 'To Rule, or Not to Rule? An Alternative Look at the Political Life of Ayatollah Khomeini between 1960 and 1980', in: A. Adib-Mohaddam (ed.), *A critical introduction to Khomeini* (Cambridge 2014) 256-274, 271.
- Zonis, M., en Brumberg, D., *Khomeini, the Islamic Republic of Iran and the Arab World* (Cambridge 1987).